

Karolina Małocha-Pytlak*

Stan kompetencji i sprawności językowej 6-letniego chłopca z sieroctwem społecznym. Studium porównawcze

The State of Competence and Language Proficiency of a 6-Year-Old Boy with Social Orphanhood. Comparative Study

Słowa kluczowe: kompetencja językowa, sprawność językowa, socjalizacja, sieroctwo społeczne, deprywacja matczyzna
Keywords: language competence, language proficiency, socialization, social orphanage, maternal deprivation

Streszczenie

W literaturze medycznej, psychologicznej i pedagogicznej podkreśla się, że brak zaspokajania podstawowych potrzeb psychicznych dziecka ma wpływ na jego rozwój somatyczny, powoduje zakłócenia w sferze emocjonalnej, opóźnia rozwój psychoruchowy. Kwestie te są poruszane jednak dość ogólnikowo, a wpływ sieroctwa społecznego na językowy rozwój dziecka na gruncie różnych nauk jest traktowany marginalnie – w logopedii stanowiąc swoiste novum.

Niniejszy artykuł dotyczy stanu kompetencji i sprawności językowej sześciolatniego chłopca z sieroctwem społecznym w porównaniu do chłopca w tym samym wieku, wychowanego w pełnej rodzinie, bez deprywacji podstawowych potrzeb fizycznych i emocjonalnych. Dokonano analizy porównawczej – ilościowej na podstawie Testu Rozwoju Językowego oraz jakościowej – z uwzględnieniem wszystkich podsystemów języka. Zainicjowane badania są badaniami wyznaczającymi nową perspektywę w logopedii – rozważanie o języku z uwzględnieniem aspektu środowiskowego, a szczególnie wpływ sieroctwa społecznego na rozwój językowy dziecka.

* MYGADAMY Centrum Diagnostyki i Terapii Logopedycznej i Neurologopedycznej, ul. Budowlana 50, lok. 109, 20-469 Lublin, e-mail: mygadamy.lublin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4586-0958>

Abstract

In the medical, psychological, and pedagogical literature it is emphasized that the lack of satisfying the basic psychological needs of a child affects its somatic development, causes disturbances in the emotional sphere, and delays psychomotor development. In various scientific fields, the effects of social orphanhood are already a marginalized topic and only discussed in general terms regarding basic teachings – making these topics in speech therapy especially a novelty.

This article deals with the level of competence and language skills of a six-year-old boy with social orphan compared to a boy of the same age who is raised with his nuclear family – thus not deprived of his basic physical and emotional needs. A comparative – quantitative analysis based on the Linguistic Development Test and – qualitative analysis was performed, taking into account all language subsystems.

The initiated research includes a new perspective in speech therapy – taking into account the environmental effects on language development and in particular the impact of social orphanhood on the child's linguistic development.

Wprowadzenie

W logopedii utrwalił się pogląd, że zaburzenia mowy wynikają z biologicznych uwarunkowań człowieka [Grabias, 1981]. Niewiele uwagi poświęca się wpływowi czynników środowiskowych.

Stan badań nad środowiskowymi uwarunkowaniami rozwoju dziecka, zwłaszcza na gruncie psychologii, wykazuje związek pomiędzy sytuacją wychowawczą małego dziecka a kształtowaniem się funkcji jego układu nerwowego. Co więcej, czynniki środowiskowe determinują rozwój somatyczny, motoryczny, emocjonalny, społeczny oraz poznawczy dziecka.

Szczególnie istotna dla prawidłowego rozwoju dziecka jest obecność matki i zaspokojenie przez nią podstawowych jego potrzeb, głównie fizycznych i emocjonalnych. Tylko dziecko, które żyje w optymalnych warunkach środowiskowych i odbiera pozytywne bodźce emocjonalne, może rozwijać się prawidłowo [Gerhard, 2010].

Niniejszy artykuł omawia wpływ czynników środowiskowych, zwłaszcza zmianę środowiska wychowawczego we wczesnym dzieciństwie i wiążący się z tym brak opieki matczynej, determinujący rozwój językowy.

Termin „sieroctwo społeczne” został wprowadzony do pedagogiki przez Alicję Szymborską [1969]. Autorka użyła go na oznaczenie sytuacji dziecka, którą charakteryzuje brak opieki i oddziaływań wychowawczych ze strony żyjących rodziców, jego długotrwały pobyt w placówce instytucjonalnej, połączony z brakiem kontaktów bądź niewystarczającym kontaktem pomiędzy dzieckiem a rodzicami.

W celu uporządkowania terminologicznego, wskazując na przyczynę sieroctwa, wyróżnia się:

1. sieroctwo naturalne, które określa sytuację losową dziecka spowodowaną śmiercią obojga rodziców bądź jednego z nich (półsieroctwo) [Ruszel, 2011];
2. sieroctwo społeczne, które określa sytuację dziecka pozbawionego naturalnego środowiska rodzinnego, znajdującego się pod okresową lub stałą opieką placówek instytucjonalnych, wychowywanego poza własną rodziną i nieutrzymującego z nią żadnych kontaktów.

Obecnie termin „sieroctwo społeczne” rozumie się szerzej, łącząc przyczynę sieroctwa z jego skutkami. Do sierot społecznych zalicza się dzieci pozostające pod opieką placówek instytucjonalnych, dzieci mieszkające w domach rodzinnych, dzieci wychowywane przez biologicznych rodziców, ale w tzw. rodzinach patologicznych, dzieci pozostające pod opieką chorej psychicznie matki [Łukasiewicz, 2003; Matejek, 2014], których podstawowe potrzeby fizyczne i psychiczne są przez rodziców deprecjonowane, w związku z czym cierpią one emocjonalnie [Obuchowska, 2005].

Niewielki procent dzieci trafiających do domów dziecka to sieroty naturalne. Najczęstszą przyczyną umieszczenia ich w placówkach instytucjonalnych jest wysoki stopień deprivacji ich potrzeb w środowisku rodzinnym. Mówi się wówczas o tzw. deprivacji matczynej¹. Jak zauważył Jeremy Holmes [2007], istnieje różnica w rozumieniu terminu „deprivacja matczyzna”, który, po pierwsze, może wiązać się z niedostatkami opieki macierzyńskiej, a po drugie – z ignorowaniem dotychczas zaspokajanych podstawowych potrzeb dziecka. Rozróżnienie to jest ważne ze względu na skutki, jakie poszczególne rodzaje deprivacji niosą ze sobą. Deprivacja matczyzna, będąca całkowitym brakiem opieki macierzyńskiej, zawsze powoduje nieprawidłowości rozwojowe, motoryczne, emocjonalne, poznawcze, a nawet językowe [Holmes, 2007].

Kompetencja jest nieuświadomioną wiedzą pozostającą w ludzkich umysłach. Wyróżnia się kompetencję językową, komunikacyjną i kulturową [Grabias, 1997]. Przez kompetencję językową rozumie się właściwość umysłu człowieka, nieuświadomioną wiedzę jednostki, która pozwala budować zdania poprawne pod względem gramatycznym. Wiedza ta zdobywana jest w procesie dorastania i socjalizacji [Grabias, 1997]. Według Stanisława Grabiasa nabycie kompetencji językowej możliwe jest wówczas, gdy system językowy zostaje opanowany na poziomie fonologicznym, morfologicznym i składniowym, stąd też mówi się o kompetencji fonologicznej, morfologicznej i składniowej [Grabias, 1997]. Opanowanie kompetencji językowej przesądza o nabyciu kompetencji komunikacyjnej i kulturowej [Grabias, 2019].

Przez sprawność językową (inaczej systemową) rozumie się werbalizowanie kompetencji językowej, czyli mówienie z praktycznym wykorzystaniem nieuświadomionej

¹ Zjawisko deprivacji matczynej dotyczy szczególnie dzieci młodszych i jest rozumiane jako brak zaspokojenia podstawowych potrzeb psychicznych dziecka, co powoduje psychiczne i fizyczne zaburzenia rozwojowe [Obuchowska, 2005].

wiedzy na temat budowania zdań gramatycznie poprawnych [Grabias, 1991]. Sprawność językowa to możliwość utworzenia wypowiedzi poprawnej gramatycznie i stylistycznie [Grabias, 1991].

Część metodologiczna

Założenie i cel badań

Przedmiotem przeprowadzonego badania była ocena kompetencji i sprawności językowej sześciolatniego chłopca z sieroctwem społecznym w porównaniu z chłopcem w tym samym wieku, wychowywanym w pełnej rodzinie, bez deprywacji jego podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych.

Z kolei celem badań było określenie stopnia kompetencji i sprawności językowej badanych dzieci w kontekście ich rozwoju somatycznego, motorycznego, emocjonalnego, społecznego i poznawczego, w tym ocena poziomu opanowania struktur języka na poszczególnych poziomach jego organizacji, tj. fonetyczno-fonologicznym, morfologicznym, leksykalnym, składniowym, w czynnościach rozumienia, mówienia i powtarzania.

Na potrzeby badania przyjęto następującą hipotezę badawczą:

H: U dziecka dotkniętego sieroctwem społecznym stan kompetencji i sprawności językowej jest niższy niż u dziecka w tym samym wieku, które wychowuje się w pełnej rodzinie i ma zaspokajane podstawowe potrzeby – zarówno fizyczne, jak i psychiczne (w tym emocjonalne).

Procedura badania

Procedura badania uwzględniała:

1. Przeprowadzenie ankiety wstępnej, własnego autorstwa, mającej na celu kwalifikację dzieci do badania właściwego. Ankiety wypełniał personel – w przypadku chłopca z sieroctwem społecznym był to wychowawca placówki opiekuńczo-wychowawczej, w przypadku chłopca wychowywanego w pełnej rodzinie wychowawca przedszkolny. Ankieta zawierała pytania zamknięte i otwarte, i obejmowała następujące dane:

I. Informacje o stanie zdrowia dziecka:

- stwierdzone/wykluczone choroby wrodzone/nabyte,
- stwierdzone/wykluczone zaburzenia, takie jak: głuchota, niedosłuch, alalia, niedokształcenie mowy o typie afazji, niepełnosprawność intelektualna, mózgowie porażenie dziecięce, zespół poalkoholowy, padaczka, zaburzenia należące do spektrum autyzmu, ADHD, schizofrenia, mutyzm wybiórczy.

- II. Informacje o obecnym miejscu przebywania dziecka:
 - miejsce zamieszkania ze względu na podział terytorialny: wieś/miasto,
 - miejsce zamieszkania ze względu na sytuację prawną: dom rodzinny, rodzina zastępcza, rodzina adopcyjna, placówka opiekuńczo-wychowawcza taka jak dom dziecka, pogotowie opiekuńcze.
 - III. Informacje o pochodzeniu dziecka:
 - dotychczasowe miejsce zamieszkania ze względu na podział terytorialny: wieś/miasto,
 - struktura rodziny: pełna/niepełna,
 - relacje i kontakt z matką, ojcem, rodzeństwem.
 - IV. Informacje o rodzicach:
 - wiek,
 - wykształcenie,
 - choroby i zaburzenia,
 - uzależnienia,
 - sytuacja społeczno-zawodowa,
 - sfera językowa: polskojęzyczni/obcokrajowcy.
 - V. Informacje o rodzeństwie:
 - liczba rodzeństwa,
 - choroby i zaburzenia stwierdzone u rodzeństwa,
 - uzależnienia rodzeństwa.
 - VI. Informacje o innych członkach rodziny, współzamieszkujących:
 - liczba osób współzamieszkujących,
 - uzależnienia tych osób,
 - sytuacje konfliktowe w domu.
 - VII. Informacje o warunkach materialnych i mieszkaniowych:
 - dochód i wydolność finansowa,
 - dbanie o higienę dziecka,
 - zapewnianie dostępu do zajęć dodatkowych,
 - warunki bytowe.
 - VIII. Informacje o doświadczeniach edukacyjno-wychowawczych:
 - uczęszczanie do żłobka, przedszkola, na zajęcia dodatkowe.
 - IX. Informacje na temat doświadczeń życiowych dziecka:
 - dostępność fizyczna i emocjonalna matki dla dziecka,
 - dziecko wychowywała inna osoba z rodziny niż matka,
 - dziecko było świadkiem/ofiarą przemocy fizycznej,
 - dziecko było świadkiem/ofiarą przemocy psychicznej.
2. Pozyskanie podstawowych informacji na temat badanych chłopców na drodze wywiadu mającego formę rozmowy (dotyczącej wieku, zainteresowań, edukacji, nawiązywania relacji z innymi członkami życia społecznego, sytuacji

prawnej, informacji na temat rodziców i najbliższej rodziny, sytuacji wychowawczej i bytowo-ekonomicznej).

3. Badanie logopedyczne kwestionariuszem własnym (badanie wymowy oraz budowy i funkcjonowania aparatu orofacjalnego).
4. Badanie Testem Rozwoju Językowego (TJR) autorstwa Magdaleny Smoczyńskiej i in. [2015], który jest ustandaryzowanym i znormalizowanym narzędziem umożliwiającym pomiar stanu kompetencji językowej dzieci w wieku od 4 lat do 8 lat i 11 miesięcy.

Ze względu na kompetencje osoby przeprowadzającej badanie (tu: logopedy) badania u obydwu chłopców objęły tylko analizę sprawności językowej. Nie uwzględniono aktualnych wyników badania poziomu intelektualnego, choć z wywiadu i ankiety kwalifikującej wykluczono obniżony iloraz inteligencji u obydwu chłopców. Procedura nie uwzględniała badania rozwoju emocjonalno-społecznego, co wymaga badań psychologicznych, a nie mieści się w kompetencjach logopedy.

Opis przypadków

Badanie dotyczy sześciolatniego chłopca z sieroctwem społecznym. Zgodę na nie uzyskano od dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej, w której chłopiec przebywał. Dyrektor udzielił również wywiadu na temat dziecka. Część informacji o chłopcu pochodziła także z obserwacji uczestniczącej.

Chłopiec urodził się w maju 2012 roku jako pierwsze dziecko w rodzinie. Nie stwierdzono u niego choroby wrodzonej ani żadnego z następujących zaburzeń: głuchoty, niedosłuchu, niepełnosprawności intelektualnej, padaczki, mózgowego porażenia dziecięcego, zespołu poalkoholowego (FAS), zaburzeń należących do spektrum autyzmu. Do czwartego roku życia chłopiec wychowywał się w domu rodzinnym, na wsi.

Informacje o biologicznych rodzicach dziecka są bardzo zdawkowe. Wiadomo, że oboje są Polakami i posługują się językiem polskim. Zarówno biologiczna matka, jak i biologiczny ojciec nie cierpią na choroby wrodzone czy nabyte. Nie stwierdzono u nich chorób genetycznych. Wykształcenie obojga biologicznych rodziców jest podstawowe (skończone gimnazjum).

Ze względu na niewydolność wychowawczą rodziców, niewystarczające środki do życia, rażąco złe warunki mieszkaniowe oraz brak zaspokajania podstawowych potrzeb dziecka, zarówno fizycznych, jak i emocjonalnych, chłopiec razem z młodszą siostrą, na mocy postanowień sądowych, został zabrany z domu rodzinnego do pogotowia opiekuńczego. Następnie w 2016 roku rodzeństwo zostało umieszczone w Rodzinnym Domu Dziecka w Lublinie. Rodzice zostali całkowicie pozbawieni praw rodzicielskich. Przez cały czas pobytu w placówkach instytucjonalnych rodzeństwo nie było odwiedzane przez rodziców ani innych członków rodziny.

Po przyjęciu chłopca do domu dziecka zainteresowano się jego problemami w mówieniu (trudno było go zrozumieć). Dziecko skierowano na dodatkowe zajęcia, mające

na celu kompensację zaburzeń. Chłopiec przeszło dwa lata uczęszcza na terapię logopedyczną oraz zajęcia integracji sensorycznej. Logopeda pracująca z dzieckiem nie stwierdziła u niego alalii ani niedokształcenia mowy o typie afazji. W trakcie konsultacji z innymi specjalistami u dziecka wykluczono ADHD i schizofrenię.

Dom dziecka, w którym chłopiec przebywa, jest małą instytucją opiekuńczo-wychowawczą. W chwili badania (tj. w listopadzie 2018 roku) mieszkało w nim ośmioro dzieci w podobnym wieku, o podobnym czasie pobytu w teże placówce.

Sześciolatek dobrze czuł się w towarzystwie innych dzieci przebywających w domu dziecka, które zaczął traktować jak rodzeństwo. Lubił się bawić z innymi, niekiedy pomiędzy dziećmi powstawały sprzeczki i konflikty. U chłopca obecne były zaburzenia w sferze emocjonalno-społecznej. Był dzieckiem bardzo nieufnym, szczególnie wobec osób, które nie należały do jego najbliższego otoczenia (wyjątek: personel placówki, w której przebywał, inne dzieci przebywające w tej placówce). Dziecko w chwili badania uczęszczało do zerówki w publicznej szkole podstawowej.

By mieć sytuację odniesienia, w listopadzie 2018 r. przebadano również sześciolatek chłopca, który wychowywał się w pełnej rodzinie, w której nie dochodziło do deprywacji jego podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych. Informacji o dziecku udzielił wychowawca grupy w przedszkolu, do którego chłopiec uczęszczał, zgodę na badania wyrazili rodzice dziecka.

Chłopiec urodził się w lipcu 2012 roku jako pierwsze dziecko w rodzinie. Nie stwierdzono u niego choroby wrodzonej ani żadnego z następujących zaburzeń: głuchoty, niedosłuchu, niepełnosprawności intelektualnej, padaczki, mózgowego porażenia dziecięcego, zespołu poalkoholowego, zaburzeń należących do spektrum autyzmu. Chłopiec mieszkał na wsi. Miał młodszego brata (dwa lata), który również nie był obciążony żadną chorobą czy zaburzeniem. Badany sześciolatek uczęszczał do zerówki w niepublicznym przedszkolu w mieście. Rodzice chłopca byli polskiego pochodzenia. Nie cierpieli na choroby genetyczne. Wykształcenie biologicznej matki było średnie, pracowała fizycznie w szkole. Biologiczny ojciec miał wykształcenie podstawowe, pracował fizycznie jako rolnik, miał własne gospodarstwo. Rodzice chłopca nie byli uzależnieni od alkoholu bądź innych środków psychoaktywnych. Dziecko mieszkało z rodzicami i dziadkami na wsi, w domu jednorodzinnym. Warunki mieszkaniowe określono jako dobre, chłopiec miał swój pokój. Warunki materialne rodziny były wystarczające, by zaspokoić jej potrzeby.

Chłopiec był zadbany i czysty. Rodzice stymulowali jego rozwój, często razem jeździli na wycieczki. Nie było podstaw, by twierdzić, że dziecko wychowuje się w rodzinie zdeprecjonowanej społecznie, w której stosowana jest przemoc psychiczna bądź fizyczna czy kontrowersyjny styl wychowania.

Chłopiec uczęszczał na dodatkowe zajęcia zarówno w przedszkolu (angielski, religia, grupowe zajęcia logopedyczne), jak i poza nim (piłka nożna). Dziecko brało udział we wszystkich aktywnościach oferowanych przez przedszkole (wycieczki,

wyjścia, konkursy, włączanie się w różnego rodzaju akcje charytatywne). Mama dziecka udzielała się w życiu przedszkola.

Sześciolatek był lubiany przez inne dzieci z grupy. Miał dużo kolegów i koleżanek w przedszkolu.

Informacje o przebiegu badania

Badanie chłopca z sieroctwem społecznym przeprowadzono w listopadzie 2018 roku, w miejscu jego przebywania – domu dziecka, w odosobnionym, cichym pomieszczeniu. Stwierdzono, że podczas badania dziecko było w dobrej formie psychofizycznej. Chłopiec był skoncentrowany na zadaniach, słuchał poleceń, starał się skrupulatnie i z zaangażowaniem wykonywać wszystkie próby. W przypadku otrzymania od prowadzącej badanie informacji zwrotnej o dobrze wykonanej próbie nie przejawiał entuzjazmu. Był apatyczny, jakby obojętne mu były jego sukcesy. Podczas badania chłopiec podtrzymywał kontakt wzrokowy, jednak w sytuacji mówienia do niego wołał patrzeć na materiały (nie na zasadzie oglądania, ale patrzenia w jeden punkt), które miały być wykorzystane. Zauważono, że dziecko znacznie częściej patrzyło na mówiącą przeprowadzającą badanie, gdy ta celowo unikała kontaktu wzrokowego – jakby obserwował. Podczas badania nie zauważono, by dziecko się stresowało – było spokojne. Odnotowano, że chłopiec nie odpowiada uśmiechem na uśmiech – sprawiał wrażenie pustego emocjonalnie². Nie miał problemów ze zrozumieniem treści poleceń do poszczególnych prób. Znacznie częściej potwierdzał rozumienie treści zadania niewerbalnie niż werbalnie, np. twierdząco kiwając głową. Podczas wykonywania prób wymagających mówienia sześciolatek ograniczał się do zrealizowania polecenia, odpowiadał tylko na temat, nie rozwijał wypowiedzi. Nie był skory do komentowania czy budowania dialogów. Jego wypowiedzi były zrozumiałe, nie zaobserwowano dyzartrycznych zaburzeń mowy. Nie zdiagnozowano anomalii w budowie aparatu artykulacyjnego i będącej jego skutkiem wady wymowy – dysglosji. U dziecka nie zdiagnozowano również zaburzeń miofunkcyjnych. W trakcie mówienia głos chłopca był ściszony, ale jednorodny, nie załamywał się, nie drżał, ton był spokojny.

W trakcie badania chłopiec był mało aktywny ruchowo, mimo że trwało ono około 1,5 godziny – siedział na krześle po drugiej stronie stolika w jednej pozycji.

Badanie chłopca, który wychowywał się w pełnej rodzinie, bez deprywacji jego potrzeb fizycznych i psychicznych w środowisku rodzinnym, zostało przeprowadzone w listopadzie 2018 roku, w przedszkolu, do którego uczęszczało dziecko, w gabinecie logopedycznym. Podczas badania chłopiec został sam z przeprowadzającą badanie.

² W późniejszej obserwacji uczestniczącej dostrzeżono, że podczas kontaktów z innymi dziećmi u chłopca pojawia się uśmiech, jednak nie jest on zbyt szeroki. Mimika twarzy była jakby uboższa (wrażenie „kamiennej twarzy”). Podobne wnioski wyciągnięto z obserwacji innych dzieci w domach dziecka.

Stwierdzono, że w chwili badania był w dobrej formie psychofizycznej, nie miał trudności w nawiązywaniu kontaktu interpersonalnego, utrzymywał kontakt wzrokowy. Zadawał dużo pytań jeszcze przed rozpoczęciem badania testem.

Dziecko było skoncentrowane na wykonywaniu prób, słuchało tego, co się do niego mówi, ze zrozumieniem i chęcią podejmowało zadania. Zauważono, że próby wykonywało z łatwością – nie zastanawiało się długo przed udzieleniem odpowiedzi. Chłopiec mówił na temat, ale po udzieleniu oczekiwanej odpowiedzi próbował rozwijać rozmowę, zadawał pytania. Nic nie wskazywało na to, by sytuacja badania była dla niego stresująca. Sprawiał wrażenie zadowolonego. Jego wypowiedzi były zrozumiałe. U sześciolatka nie zdiagnozowano wady wymowy, wad w budowie aparatu artykulacyjnego ani zaburzeń miofunkcyjnych.

Analiza materiału empirycznego

Ocena jakościowa

Podsystem fonetyczno-fonologiczny

U badanego chłopca z sieroctwem społecznym nie stwierdzono zaburzeń słuchu fonemowego. Zaobserwowano pojedyncze błędy wewnątrzjęzykowe systemowe – fonetyczne. Dotyczyły one zamiany głosek w wyrazach. Wykorzystując językoznawczą klasyfikację Jana Kani [2001], należy stwierdzić, że u chłopca odnotowano trudności dotyczące zasobu głosek (zaburzenia paradygmatyczne). Pojawiły się one podczas próby powtarzania zdań, zanotowano trzy takie przykłady. Przy powtarzaniu zdania *Radek będzie mógł grać na komputerze* w wyrazie *Radek* głoska [d] została głóską [n] (przedniojęzykowo-zębowa, zwarta → przedniojęzykowo-zębowa, nosowa półotwarta). Przy powtarzaniu zdania *Piotr pożycza bratu plecak, kiedy on go potrzebuje* w słowie *pożycza* głoska [č] została zastąpiona głóską [c] (przedniojęzykowo-dziąsłowa, zwarto-szczelinowa → przedniojęzykowo-zębowa, zwarto-szczelinowa). Podczas powtarzania zdania *To jest ten obraz, który namalowała Ewa* w wyrazie *namalowała* chłopiec zamienił głóskę [ɯ] na głóskę [n] (tylnojęzykowa, półotwarta, półsamogłoskowa, ustna → przedniojęzykowo-zębowa, półotwarta, nosowa). W podanych przykładach widać, że substytucje głósek są wynikiem zmiany miejsca artykulacji bądź sposobu artykulacji.

Trudności dotyczące podsystemu fonetyczno-fonologicznego odnotowano również podczas próby powtarzania zdań. Zaklasyfikowano je do tzw. zaburzeń syntagmatycznych, tzn. dotyczących struktury wyrazu w propozycji Kani [2001]. Tutaj zauważono pierwotne zaburzenia syntagmatyczne, a wśród nich zmiany ilościowe, m.in. zmiany kolejności elementów w wyrazie (przestawki), np. podczas powtarzania zdania *Kanapa została zniszczona przez psa* słowo *psa* zostało wypowiedziane *spa*.

Nie zaobserwowano innego typu zaburzeń syntagmatycznych, zarówno przy próbie powtarzania, jak i przy innych próbach podczas badania TRJ.

Stwierdzono, że chłopiec ma niewielkie trudności na poziomie fonetyczno-fonologicznym języka polskiego.

U chłopca wychowanego w pełnej rodzinie, bez deprywacji społecznej, nie stwierdzono zaburzeń słuchu fonemowego. Odnotowano tylko dwa przykłady błędów na poziomie podsystemu fonetyczno-fonologicznego. Były to błędy wewnątrzjęzykowe systemowe – fonetyczne i dotyczyły zamiany głosek w wyrazach, pojawiły się one podczas próby powtarzania zdań. Chłopiec, powtarzając zdanie *Ciocia wpadła na pomysł, żeby urządzić bal*, w słowie *żeby* głoskę [ż] zastąpił głoską [z] (przedniojęzykowo-dziąsłowa, szczelinowa → przedniojęzykowo-zębowa, szczelinowa). Podczas powtarzania zdania *Zosia myśli, że w rzece jest zimna woda* w słowie *rzece* chłopiec zamienił głoskę [c] na głoskę [č] (przedniojęzykowo-zębowa, zwarto-szczelinowa → przedniojęzykowo-dziąsłowa, zwarto-szczelinowa). Zamiany wynikały z przesunięcia miejsca artykulacji. Trudności chłopca były wynikiem rozwojowego procesu dyferencjacji głosek, nie stwierdzono zaburzeń kinestezji artykulacyjnej.

Porównując rozwój językowy obydwu chłopców na poziomie podsystemu fonetyczno-fonologicznego, należy podkreślić, że chłopiec z sieroctwem społecznym miał nieco więcej trudności niż chłopiec, który wychowywał się w domu rodzinnym. Ponadto u pierwszego chłopca występowały zarówno zaburzenia paradygmatyczne, jak i syntagmatyczne, u drugiego chłopca zaobserwowano tylko zaburzenia paradygmatyczne.

Podsystem morfologiczny

U sześciolatka z sieroctwem społecznym zaobserwowano trudności dotyczące podsystemu morfologicznego, które pojawiły się przy próbie powtarzania zdań. Dotyczyły one użycia zaimka przymiotnego *który*. Podczas powtarzania zdania *Idziemy do piekarni, w której jest świeży chleb* chłopiec powiedział *w którym*, wybierając formę gramatyczną zaimka przymiotnego właściwą rodzajowi męskiemu rzeczownika. W zdaniu *Zuzia karmi psa, którego dostał Mateusz* wyraz *którego* został zastąpiony wyrazem *który*. Zamiast formy gramatycznej biernika (kogo? co?) została użyta forma gramatyczna charakterystyczna dla mianownika (kto? co?). Podobny błąd pojawił się podczas powtarzania zdania *To jest ten pan, którego zaprosili rodzice*. Zaimek przymiotny *którego* został zrealizowany jako *który*.

U chłopca zauważono problemy z odmianą wyrazów. Trudności dotyczyły używania morfemów gramatycznych (pobocznych) fleksyjnych. W próbie z zakresu odmiany wyrazów chłopiec, zamiast dokończyć zdanie *A tu kotek siedzi na kole*, dokończył *na kołu* (zamiast narzędnika – kim? czym? – użyto celownika – komu? czemu?). Innym przykładem jest zdanie *A tu już nie ma pociągu*. Słowo *pociągu* zostało odmienione jako *pociąga*. Tutaj przypadek został dobrze wybrany przez dziecko – dopełniacz (kogo? czego?), jednak został użyty z końcówką *-a*. Formy z taką

końcówką są właściwe dla rzeczowników przyjmujących w bierniku (kogo? co?) formę równą dopełniaczowi (kogo? czego?). Należą do nich wyłącznie wyrazy rodzaju męskiego w liczbie pojedynczej – rzeczowniki żywotne nieosobowe (np. komara) oraz rzeczowniki żywotne osobowe (np. piekarza), o ile nie kończą się w mianowniku na *-a*. Zdanie *A tu są (dwie) ... chłopiec dokończył koszuly zamiast koszule*. Zamiast mianownika liczby mnogiej (kto? co?) został użyty dopełniacz (kogo? czego?) liczby pojedynczej. Pojawiły się nieprawidłowe alternacje jakościowe podczas odmiany słów w lmn.: *pola* i *koła* (*pól* → *pol*; *kól* → *koł*). Wyraz *grzebieenie* został nieprawidłowo odmieniony podczas dokańczania zdania *A tu jest dużo grzebieni*. Chłopiec wyraz ten pozostawił w mianowniku liczby mnogiej – *grzebieenie*.

Nie odnotowano trudność w zakresie słowotwórstwa. W próbie nazywania, mimo problemów, chłopiec nie budował neologizmów. Nie znając nazwy czynności, próbował ją sparafrazować.

U chłopca utrzymują się duże trudności dotyczące podsystemu morfologicznego.

Trudności na poziomie podsystemu morfologicznego nie odnotowano u sześciolatka, który wychowywał się w pełnej rodzinie, bez deprivacji jego podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych.

Podsystem leksykalny

U chłopca wychowującego się w domu dziecka zaobserwowano trudności w zakresie słownictwa. W próbie dotyczącej rozumienia słów dziecko nie rozumiało większości nazw czynności (np. *merda*, *skreśla*, *rąbie*, *struga*, *nawleka*, *płaty*, *rozdiera*, *zapłata*).

Trudności sześciolatka ujawniły się również w próbie dotyczącej produkcji słów – nazywania czynności (tu: fizycznych) oraz rzeczy (tu: konkretnych). Wiele nazw czynności było nazywanych nieprawidłowo, np. *mierzy* → *sprawdza ile to waży*; *grabi* → *zbiera liście*; *dyryguje* → *pokazuje nuty*; *pruje* → *wyjmuje wstążkę*. Problemy leksykalne uwiocznily się także podczas próby nazywania rzeczy – większość nazw była nieprawidłowa. Chłopiec bobra nazwał *borsukiem*. Zamiast wyrazu *waga* użył wyrazu *podnośnik*, być może na zasadzie skojarzenia z ciężarem (*waga* – służy do pomiaru masy ciężaru; *podnośnik* do podnoszenia ciężaru). Podobną zasadę (skojarzenie z cechą łączącą oba przedmioty) zastosował, nazywając następujące rzeczy: *wiosło* → *płatwa*; *żagiel* → *łódź*; *hamak* → *wieszak*; *szalas* → *namiot*; *kusza* → *łuk*; *ponton* → *łódź*. Kompas chłopiec nazwał *zegarkiem*, odnosząc się do wizualnego podobieństwa tych dwóch przedmiotów. Radząc sobie z trudnościami w nazywaniu, dziecko wykorzystywało inną nazwę należącą do tej samej kategorii językowej, np. *dzięcioł* → *kukułka* (ptaki); *komar* → *mucha* (owady). Termos chłopiec nazwał *kawą*, prawdopodobnie odnosząc się do doświadczenia (*kawę* nosi się również w termosie). Podobnie ze słowem *manekin* → *ubranie* (prezentując ubrania, często zakłada się je na manekina).

U dziecka stwierdzono znaczące deficyty zarówno w zakresie słownika biernego, jak i czynnego.

U chłopca wychowywanego w pełnej rodzinie, bez deprivacji jego podstawowych potrzeb, również zaobserwowano trudności leksykalne – zarówno w próbie rozumienia, jak i produkcji słów.

Chłopiec nie znał znaczenia takich czasowników jak *grabi* i *nawleka* oraz rzeczowników – *paproć*, *lasso*, *żrebak*, *karnisz*.

Dziecko miało trudności z nazwaniem czynności (*trzepie* → *klepie dywan*, *pruje* → *drze*) oraz rzeczy. Chłopiec nieprawidłowo nazwał *kompas* → *zegarek*. W tym przypadku prawdopodobnie zwrócił uwagę na podobieństwo wizualne tych dwóch przedmiotów. Podobnie było z nazwą *komar* → *ważka* – chłopiec wykorzystywał inną nazwę należącą do tej samej kategorii językowej. W przypadku słów *kusza* → *proca*, *manekin* → *wieszak* chłopiec wykorzystał inną nazwę, która kojarzyła się funkcją przedmiotu (z procy się strzela tak samo jak z kuszy, na manekinie podobnie jak na wieszaku wiesz się ubrania). Co ciekawe, w przypadku nazywania dzięcioła chłopiec zdefiniował słowo *dzięcioł* → *lekarz drzew*. Takiego typu radzenia sobie z trudnościami na poziomie leksykalnym nie zaobserwowano u chłopca z sieroctwem społecznym.

Poziom funkcjonowania leksykalnego chłopca wychowanego w pełnej rodzinie, bez deprivacji podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych, mimo pewnych trudności i tak utrzymuje się na dużo wyższym poziomie niż u chłopca z sieroctwem społecznym.

Podsystem składniowy

U chłopca wychowywanego w domu dziecka ujawniły się trudności dotyczące podsystemu składniowego języka. W próbie powtarzania zdań zaobserwowano problemy z użyciem strony biernej, zdanie *Auto zostało umyte przez wujka* chłopiec zrealizował w sposób następujący: *Auto było myte przez wujka*. Podczas tej samej próby zanotowano odwracanie szyku wyrazów, np. *Sonia prosi tatę, żeby jej kupił komputer* → *Sonia tatę prosi, żeby kupił jej komputer*. Innym przykładem jest zdanie *Krzesełko, na którym siedzi dziadek, jest zepsute* → *Krzesełko, na którym dziadek siedzi, jest zepsute*. Frekwencja tego typu błędów składniowych w badaniu była znacząca, niekiedy dochodziły do tego inne błędy, np. pomijanie wyrazów. Pojawiły się również błędy dotyczące zamiany wyrazów, np. *Ciocia wpadła na pomysł, żeby urządzić bal* → *Tata wpadła na pomysł, żeby zrobić bal*. Omawiane wcześniej zdanie *To jest ten pan, który zaprosili rodzice* (rozpatrywane przy opisie podsystemu morfologicznego) może świadczyć również o błędzie składniowym (tu: błąd w zakresie związku zgoody). Zauważono niewłaściwe użycie spójników. Potwierdza to zdanie *Piotr pożycza bratu plecak, kiedy on go potrzebuje* zrealizowane przez chłopca w sposób następujący: *Piotr pożycza bratu plecak, jak on go potrzebuje*.

U sześciolatka zaobserwowano znaczne trudności na poziomie składniowym, które zbadano w próbie powtarzania zdań. W teście zabrakło próby dotyczącej produkcji tekstu, pozwalającej zbadać sprawność chłopca na poziomie podsystemu składniowego.

U chłopca wychowanego w pełnej rodzinie, bez deprywacji jego podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych, nie zaobserwowano żadnych trudności na poziomie podsystemu składniowego języka.

Ocena ilościowa

Wyniki uzyskane w poszczególnych próbach chłopca z sieroctwem społecznym przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wyniki chłopca z sieroctwem społecznym uzyskane w poszczególnych próbach badania Testem Rozwoju Językowego

Przeprowadzone próby	Liczba uzyskanych punktów/liczba punktów możliwych do uzyskania
1. Słownik – rozumienie słów	18/28
2. Gramatyka – powtarzanie zdań	15/34
3. Słownik – produkcja słów	7/25
4. Gramatyka – rozumienie zdań	23/32
5. Gramatyka – odmiana wyrazów	7/14
6. Dyskurs – rozumienie tekstów	6/10

Źródło: opracowanie własne.

W próbie 1 (Słownik – rozumienie słów) poprawność była oceniana na podstawie odpowiedzi dziecka zapisanych w protokole załączonym do testu. Punktów nie przyznawano za odpowiedź błędną lub brak odpowiedzi. W tej próbie na 28 możliwych do uzyskania punktów chłopcu udało się zdobyć 18. W próbie 2 (Gramatyka – powtarzanie zdań) dziecko otrzymywało punkty za wierne powtórzenie całego zdania. Każde odstępstwo (z wyjątkiem zmiany formy czasownika w zdaniach nr 4, 13, 14 oraz wymowy samogłoski nosowej *a* jako *om* na końcu wyrazów, a także odstępstw wynikających z niewłaściwej artykulacji – dyslalii) było uważane za odpowiedź błędną i nie przyznawano za nie punktów. W tej próbie chłopiec zdobył 15 punktów na 34 możliwe do uzyskania. W próbie 3 (Słownik – produkcja słów) punkty przyznawano za odpowiedź zgodną z tą podaną w protokole testu. Odpowiedzi inne niż umieszczone w protokole (z wyjątkiem czasowników z przyrostkami, zdrobnień dla rzeczowników) nie były punktowane. Chłopiec w tej próbie zdobył 7 punktów na 25 możliwych do uzyskania. W próbie 4 (Gramatyka – rozumienie zdań) punkty przyznawano za każdą poprawną odpowiedź, którą oceniano po badaniu na podstawie zapisanych odpowiedzi (numerów obrazków wskazanych przez dziecko). W tej próbie chłopiec uzyskał 23 punkty na 32 możliwe. W próbie 5 (Gramatyka – odmiana wyrazów) punkty były przyznawane za każdy poprawnie odmieniony wyraz. Chłopiec

poradził sobie z połową przykładów, tym samym uzyskał 7 punktów na 14 możliwych do zdobycia. W ostatniej próbie 6 (Dyskurs – rozumienie tekstów) zadaniem dziecka było wysłuchanie tekstów, a następnie odpowiadanie na pytania do nich. Za każdą poprawnie podaną odpowiedź dziecko otrzymywało punkty. Chłopiec uzyskał w tej próbie 6 punktów na 10 możliwych do zdobycia.

Dla porównania: tabela 2 prezentuje wyniki uzyskane w poszczególnych próbach przez chłopca wychowanego w pełnej rodzinie, bez deprywacji jego podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych.

Tabela 2. Wyniki chłopca wychowywanego w pełnej rodzinie, bez deprywacji jego podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych uzyskane w poszczególnych próbach badania Testem Rozwoju Językowego

Przeprowadzone próby	Liczba uzyskanych punktów/liczba punktów możliwych do uzyskania
1. Słownik – rozumienie słów	21/28
2. Gramatyka – powtarzanie zdań	32/34
3. Słownik – produkcja słów	17/25
4. Gramatyka – rozumienie zdań	27/32
5. Gramatyka – odmiana wyrazów	14/14
6. Dyskurs – rozumienie tekstów	10/10

Źródło: opracowanie własne.

W próbie 1 (Słownik – rozumienie słów) chłopiec uzyskał 21 punktów na 28 możliwych. To jest o 3 punkty więcej niż chłopiec z sieroctwem społecznym. W próbie 2 (Gramatyka – powtarzanie zdań) chłopiec zdobył 32 punkty na 34 możliwe do zdobycia, czyli ponad 100% więcej niż chłopiec z sieroctwem społecznym. W próbie 3 (Słownik – produkcja słów) dziecko zdobyło 17 punktów na 25 możliwych do uzyskania, o 10 punktów więcej niż chłopiec z sieroctwem społecznym. W próbie 4 (Gramatyka – rozumienie zdań) chłopiec uzyskał 27 punktów na 32 możliwe do zdobycia, przewyższając o 4 punkty chłopca z sieroctwem społecznym. W próbie 5 (Gramatyka – odmiana wyrazów) oraz próbie 6 (Dyskurs – rozumienie tekstów) chłopiec uzyskał maksymalną liczbę punktów, w przeciwieństwie do sześciolatka wychowującego się w domu dziecka, który w próbie 5 uzyskał 50% punktów możliwych do zdobycia, a w próbie 60%.

W interpretacji wyników posłużono się skalą staninową. Wyniki staninowe liczone według norm ogólnych dla chłopca z sieroctwem społecznym przedstawiają tabela 3 oraz wykres 1.

W świetle ustandaryzowanych danych wyniki dziecka w zakresie próby 1 (Słownik – rozumienie słów) utrzymywały się na poziomie stanina 3, co daje wynik niski na tle grupy wiekowej chłopca. Próba 2 (Gramatyka – powtarzanie zdań) daje stanin 2, co w interpretacji jest wynikiem bardzo niskim. Próba 3 (Słownik – produkcja słów) również daje stanin 2, co równa się wynikowi bardzo niskiemu.

Próba 4 (Gramatyka – rozumienie zdań) daje wynik na poziomie stanina 3, co pozwala interpretować wynik jako niski. Próba 5 (Gramatyka – odmiana wyrazów) daje stanin 2, co mieści się w wynikach bardzo niskich dla grupy wiekowej dziecka. Próba 6 (Dyskurs – rozumienie tekstów) utrzymuje się na poziomie stanina 4, co pozwala interpretować wynik jako typowy, ale średni niższy w grupie wiekowej chłopca.

Tabela 3. Wyniki staninowe według norm ogólnych dla chłopca z sieroctwem społecznym.

Dla poszczególnych prób								
Słownik		Gramatyka			Dyskurs	Rozumienie	Produkcja	Wynik ogólny
Rozumienie słów	Produkcja słów	Rozumienie zdań	Powtórzenie zdań	Odmiana wyrazów	Rozumienie tekstów			
3	2	3	2	2	4	3	1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie Smoczyńska i in. [2015].

Wynik staninowy w zakresie czynności rozumienia plasował się na poziomie stanina 3, co w interpretacji jest wynikiem niskim. Natomiast wynik staninowy w zakresie czynności mówienia plasował się na poziomie stanina 1, co w interpretacji daje wynik najniższy.

Dla zobrazowania, jak nisko utrzymuje się kompetencja i sprawność językowa chłopca, wykorzystano wykres 1. Kolorem jasnoszarym zaznaczono wyniki staninowe typowe dla dzieci w tym samym wieku co chłopiec, natomiast kolorem ciemnoszarym wyniki staninowe badanego chłopca wychowywanego w domu dziecka. Jak widać, wyniki staninowe sześciolatka plasują się w niskich wartościach.

Na interpretację wyników chłopca nie wpłynęła znacząco zmiana norm, według których interpretowano badania. Wyniki staninowe liczone według norm dla płci dziecka przedstawiają tabela 4 oraz wykres 2.

Staniny również utrzymywały się na poziomie niskich wartości. Wyjątkiem jest próba 6 (Dyskurs – rozumienie tekstów), w której otrzymany wynik staninowy utrzymuje się na poziomie stanina 5, co pozwala interpretować wynik jako typowy średni dla chłopców w tym samym wieku, w jakim był wówczas badany. Dla porównania przedstawiono wykres 2.

Stanin									
9									
8									
7									
6									
5									
4									
3									
2									
1									
	Słownik		Gramatyka			Dyskurs			
Podtest	Rozu- mienie słów	Produk- cja słów	Rozu- mienie zdań	Powta- rzanie zdań	Odmia- na wy- razów	Rozu- mienie tekstów	Rozu- mienie	Produk- cja	Wynik ogólny

Wykres 1. Wyniki staninowe według norm ogólnych dla chłopca z sieroctwem społecznym

Źródło: opracowanie własne na podstawie Smoczyńska i in. [2015].

Tabela 4. Wyniki staninowe według norm dla płci dziecka – chłopca z sieroctwem społecznym

Dla poszczególnych prób								
Słownik		Gramatyka			Dyskurs	Rozu- mienie	Produk- cja	Wynik ogólny
Rozu- mienie słów	Produk- cja słów	Rozu- mienie zdań	Powta- rzanie zdań	Odmia- na wy- razów	Rozu- mienie tekstów			
3	3	3	3	2	5	2	2	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie Smoczyńska i in. [2015].

Stanin									
9									
8									
7									
6									
5									
4									
3									
2									
1									
	Słownik		Gramatyka			Dyskurs			
Podtest	Rozu- mienie słów	Produk- cja słów	Rozu- mienie zdań	Powta- rzanie zdań	Odmia- na wy- razów	Rozu- mienie tekstów	Rozu- mienie	Produk- cja	Wynik ogólny

Wykres 2. Wyniki staninowe według norm dla płci dziecka – chłopca z sieroctwem społecznym

Źródło: opracowanie własne na podstawie Smoczyńska i in. [2015].

Wyniki staninowe liczone według norm ogólnych chłopca, który wychowuje się w pełnej rodzinie, bez deprivacji jego podstawowych potrzeb, przedstawiają tabela 5 oraz wykres 3.

Tabela 5. Wyniki staninowe według norm ogólnych dla chłopca wychowanego w pełnej rodzinie, bez deprivacji jego podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych

Dla poszczególnych prób								
Słownik		Gramatyka			Dyskurs	Rozu- mienie	Produk- cja	Wynik ogólny
Rozu- mienie słów	Produk- cja słów	Rozu- mienie zdań	Powta- rzanie zdań	Odmiana wyrazów	Rozu- mienie tekstów			
5	8	5	8	8	7	5	8	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Smoczyńska i in. [2015].

Jak można zauważyć, wyniki dziecka w zakresie próby 1 (Słownik – rozumienie słów) utrzymują się na poziomie stanina 5, co pozwala interpretować wynik jako typowy średni dla dzieci w tym samym wieku. Próba 2 (Gramatyka – powtarzanie zdań) daje stanin 8, co w interpretacji jest wynikiem bardzo wysokim. Wynik w próbie 3 (Słownik – produkcja słów) również plasuje się na poziomie stanina 8, co równa się wynikowi bardzo wysokiemu. Próba 4 (Gramatyka – rozumienie zdań) daje wynik na poziomie stanina 5, co pozwala interpretować go jako typowy średni. Próba 5 (Gramatyka – odmiana wyrazów) daje stanin 8, co w interpretacji mieści się w wynikach bardzo wysokich. Próba 6 (Dyskurs – rozumienie tekstów) utrzymuje się na poziomie stanina 7 i jest to wynik wysoki. Wynik staninowy w zakresie czynności rozumienia plasował się na poziomie stanina 5 – w interpretacji jest to wynik typowy średni. Wynik staninowy w zakresie czynności mówienia plasował się na poziomie stanina 8, co w interpretacji daje wynik bardzo wysoki. Wyniki chłopca przedstawia wykres 3. Kolorem jasnoszarym zaznaczono wyniki staninowe typowe dla dzieci w tym samym wieku, natomiast kolorem ciemnoszarym wyniki staninowe badanego sześciolatka.

Dla porównania tabela 6 oraz wykres 4 przedstawiają wyniki staninowe liczone według norm dla płci dziecka.

Wyniki staninowe chłopca wychowywanego w pełnej rodzinie plasują się w górnych wartościach wykresu, obejmują wyniki typowe średnie wyższe, wysokie oraz bardzo wysokie.

Stanin									
9									
8									
7									
6									
5									
4									
3									
2									
1									
	Słownik		Gramatyka			Dyskurs			
Podtest	Rozu- mienie słów	Produk- cja słów	Rozu- mienie zdań	Powta- rzanie zdań	Odmia- na wy- razów	Rozu- mienie tekstów	Rozu- mienie	Produk- cja	Wynik ogólny

Wykres 3. Wyniki staninowe według norm ogólnych dla chłopca wychowanego w pełnej rodzinie, bez deprivacji jego podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Smoczyńska i in. [2015].

Tabela 6 Wyniki staninowe według norm dla płci chłopca wychowanego w pełnej rodzinie, bez deprivacji jego potrzeb fizycznych i psychicznych

Dla poszczególnych prób								
Słownik		Gramatyka			Dyskurs	Rozu- mienie	Produk- cja	Wynik ogólny
Rozu- mienie słów	Produk- cja słów	Rozu- mienie zdań	Powta- rzanie zdań	Odmiana wyrazów	Rozu- mienie tekstów			
6	7	6	8	8	7	6	8	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie Smoczyńska i in. [2015].

Stanin									
9									
8									
7									
6									
5									
4									
3									
2									
1									
	Słownik		Gramatyka			Dyskurs			
Podtest	Rozu- mienie słów	Produk- cja słów	Rozu- mienie zdań	Powta- rzanie zdań	Odmia- na wy- razów	Rozu- mienie tekstów	Rozu- mienie	Produk- cja	Wynik ogólny

Wykres 4. Wyniki staninowe według norm dla płci chłopca wychowanego w pełnej rodzinie, bez deprivacji podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Smoczyńska i in. [2015].

Podsumowanie

Przeprowadzone badania są badaniami wstępnymi, inicjującymi pracę nad problematyką wpływu czynników środowiskowych na rozwój mowy. Już na tym etapie można zauważyć pewną zależność pomiędzy sytuacją wychowawczą dziecka a jego rozwojem językowym. Na jednym przykładzie trudno o wymierne wnioski, ale badania sugerują, że sieroctwo społeczne i związany z nim brak zaspokajania podstawowych potrzeb dziecka w czasie ontogenezy prawdopodobnie zaburzą rozwój językowy – stan kompetencji i sprawności językowej. Pełna weryfikacja postawionej hipotezy badawczej wymaga badania nie tylko kompetencji i sprawności językowej, ale również badania i oceny poziomu rozwoju intelektualnego obydwu chłopców, a także badania i oceny rozwoju społeczno-emocjonalnego. W zakresie podjętej problematyki istnieje potrzeba przeprowadzenia szerszych badań empirycznych.

Literatura

- Gerhardt S., 2010, *Znaczenie miłości. Jak uczucia wpływają na rozwój mózgu*, przeł. B. Radwan, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Grabias S., 1981, *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Grabias S., 1991, *Kultura słowa a sprawności komunikacyjne*, „Polonistyka”, nr 7, s. 419–429.
- Grabias S., 1997, *Mowa i jej zaburzenia*, „Audiofonologia”, nr 10, s. 9–36.
- Grabias S., 2019, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Holmes J., 2007, *John Bowlby i teoria przywiązania*, przeł. J. Łaszcz, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Kania J.T., 2001, *Szkice logopedyczne*, Lublin: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Łukasiewicz A., 2003, *Deprywacja sensoryczna i deprywacja środowiskowa. Ich wpływ na rozwój aktywności komunikacyjnej*, [w:] A. Jurkowski (red.), *Z zagadnień współczesnej psychologii wychowawczej*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii Polskiej Akademii Nauk, s. 187–206.
- Matejek J., 2014, *Kompensacja sieroctwa społecznego w działalności Rodzinnych Domów Dziecka: wybrane aspekty metodyczne*, „Labor et Educatio”, nr 2, s. 91–103.
- Obuchowska I., 2005, *Psychologia kliniczna dzieci i młodzieży – wybrane zagadnienia*, [w:] H. Sęk (red.), *Psychologia kliniczna*, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 25–46.
- Ruszel M.E., 2011, *Sieroctwo duchowe dziecka*, „Studia Gdańskie”, t. XXVIII, s. 151–157.
- Smoczyńska M., Haman E., Czaplewska E., Maryniak A., Krajewski G., Banasik N., Kočańska M., Łuniewska M., 2015, *Test Rozwoju Językowego (TJR)*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Szyborska A., 1969, *Sieroctwo społeczne*, Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna.

	© by the author, licensee Łódź University – Łódź University Press, Łódź, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)
	Data złożenia: 23.05.2022. Data przyjęcia: 26.09.2022.